

pierwsze nauki pobierał u słynnego retora Libaniosa, gdzie tematyka stoicka była rozpowszechniona. Poza tym, Chryzostom, jak i inni Ojcowie przepowiadali Ewangelię w świecie hellenistycznym. Niektórzy autorzy⁴³ sądzą, że całe dociekania egzegetów epoki patrystycznej na temat człowieka stworzonego na obraz Boży było rezultatem spotkania między antropologią hellenistyczną a nauką Biblii. Tutaj na szczególną uwagę zasługują poglądy stoickie, według których człowiek był bytem najdoskonalszym świata. I na tym punkcie chrześcijaństwo połączyło się z kulturą hellenistyczną. Wielu Ojców, szczególnie kapadockich, stosowało chętnie argumenty stoików, aby podkreślić pierwszeństwo człowieka nad innymi stworzeniami⁴⁴, wyjaśniając w jakim sensie człowiek został stworzony na obraz Boży.

Częstochowa

KS. STANISŁAW WŁODARCZYK

⁴³ M. Flick — Z. Alszegehy, *Fondamenti di una antropologia teologica*, Fiorentina 1969, s. 92.

⁴⁴ Zob. H. Meyer, *Geschichte der abendländischen Weltanschauung*, B. 2, Würzburg 1947, s. 64; Y. Congar, *La foi et la théologie*, Paris 1962, s. 219—220.

Ks. Antoni Tronina

JESZCZE O IMIENIU MARIA(M)

Sławna praca niemieckiego patrologa na temat interpretacji imienia *Maria*¹ wlicza ponad 60 hipotez. Nic więc dziwnego, że B. Kupis w bałamutnej na ogół *Księdze imion* powstrzymał się w tym przypadku od wyboru którejsz istniejących propozycji. Ograniczył się tylko do krótkiej notatki: „Maria (hbr. *Miriam*, wymawiane z czasem jako *Mariam*, skrócone *Maria*, znane też były — jak podaje Józef Flawiusz — jeszcze inne formy: *Mariame*, *Mariamme*) — imię żeńskie otoczone szczególną czcią w chrześcijaństwie, bardzo popularne w Polsce”².

Z podanej tu informacji sprostowania domaga się kwestia pierwotnej formy imienia. Masorecka pisownia Biblii hebrajskiej, *Mirjam*, jest świadectwem bardzo późnym, bo już średniowiecznym (ok. VIII w)³. O tysiąc lat starsza jest wersja *Mariam* przekazana w greckim przekładzie Septuaginty. Zauważmy od razu, że w obydwu wersjach językowych Biblii, hebrajskiej i greckiej, imię kończy się na *-m*. Ze względu na szacunek dla biblijnej prorokini, imię to nie

¹ O. Bardenhewer, *Der Name Maria*, Freiburg i.B. 1896 (Bibl. St. I, 1).

² B. Kupis i in., *Księga imion*, Warszawa 1973, 172.

³ Wówczas nieakcentowane *a* wymawiano jak *i*; por. Madian — Midian, Balaam — Bileam itd.

było później używane w tradycji biblijnej Starego Testamentu⁴. Pojawia się ono na nowo w epoce herodiańskiej. Józef Flawiusz wymienia w swych dziełach aż dziesięć niewiast tego imienia, wśród nich dwie żony Heroda Wielkiego. Flawiusz używa pisowni *Mariame* w odniesieniu do siostry Aarona, a dla współczesnych sobie postaci zazerwował nawet formę wzmocnioną *Mariamme*, *Mariamne*. Końcówce *-m* było więc wyraźnie wymawiane jeszcze w I wieku po Chr.⁵

Świadectwa epigraficzne i teksty Nowego Testamentu powstałe w tym samym czasie potwierdzają dane Józefa Flawiusza: forma *Mariam* jest znacznie częstsza niż *Maria*⁶. Wynika stąd, że końcówce *-m* w imieniu Marii należy do rdzenia słownego⁷. Forma *Maria* rozpowszechniła się dopiero od IV w. za sprawą św. Hieronima, który w łacińskim przekładzie Biblii utworzył ją na wzór istniejącej w nazewnictwie rzymskim formy żeńskiej imienia *Marius*.

Hieronim też jako pisarzy łacińskich zajął się wyjaśnianiem znaczeń imion biblijnych. Przetłumaczony przezeń *Onomasticon* Euzebiusza z Cezarei był przez całe Średniowiecze jedynym źródłem wiedzy także o imieniu Maria. Wspomniany na początku O. Bardenhewer opracował starannie zebrane tam i rozwinięte alegorycznie interpretacje imienia Matki Bożej. Nie ma tu potrzeby wracać do tych, często fantastycznych, wyjaśnień tradycji zachodniej. Interesuje nas etymologia naukowa, oparta na dzisiejszym stanie wiedzy o językach semickich.

W znanym opracowaniu onomastyki chrześcijańskiej *Twoje imię* znajdujemy pod imieniem *Maria* zwięzłą notatkę: „Etymologicznie imię to łączy się z akadyjskim słowem *mariām* — napawa radością”⁸. Jest to rażące zniekształcenie interesującej hipotezy ks. prof. Aleksego Klawka, wyłożonej w artykule sprzed lat czterdziestu. Tak autorytatywne stwierdzenie nie przeszkadza jednak autorowi hasła w przewodniku *Twoje imię* dodać natychmiast, iż „etymologia imienia *Maria* nie jest pewna” i przytoczyć fragment popularnego komentarza *Biblii Poznańskiej* o innych propozycjach wyjaśnienia imienia *Maria*⁹.

Wśród tych propozycji na końcu znajduje się jeszcze raz hipoteza A. Klawka, tym razem nieco jaśniej przekazana: „Jeszcze inni wywodzą je od czasownika *rawah*, który znaczy „poić”, i sądzą, że imię *Maria* znaczy: napawająca radością, przyczyna naszej radości”. Otóż ks. A. Klawek poparł swój wywód etymologiczny przykładem kananejskiej glosy zawartej w akadyjskim liście

⁴ Wyjątek stanowi niejasna forma 1 Krn 4, 17.

⁵ Raz tylko Flawiusz użył formy *Maria* (Bell VI, 201) w opowiadaniu o współczesnych sobie wypadkach wojny żydowskiej.

⁶ W odniesieniu do Matki Jezusa, tylko Łk 2, 19 notuje formę krótką imienia (potwierdzoną zresztą dopiero przez kodeksy majuskułowe od V wieku); teksty Nowego Testamentu wymieniają nadto 5 innych Marii.

⁷ Por. palmireńskie imię *mrjm* w inskrypcjach żydowskich, a także syryjskie i arabskie *Mariam* w Peszitto i w Koranie.

⁸ H. Fros — F. Sowa, *Twoje imię*. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny, Kraków² 1982, 398.

⁹ Pismo Św. Starego i Nowego Testamentu t. III, Poznań 1975, 149.

Abimilka z Tyru do faraona Echnatona¹⁰. Formę *aru*, paralelną do *hadiati*, tłumaczy Klawek jako 1. osobę imperfecti czasownika *rāwāh*, który w hebrajskim znaczy „pić do syta”, a w osnowie sprawczej „napoić”. Ponieważ jednak trudno dopatrywać się takiego sensu w imieniu własnym, polski filolog sugeruje sens przenośny „napawać radością”, potwierdzając go przytoczonym tekstem z El-Amarna. „Stąd wniosek ostateczny, że imię *Mariam* oznacza dziecko (dziewczynkę), którego narodzenie napawa rodziców radością, że „Maria” jest: *causa nostrae laetitiae*”¹¹.

Słabością tej, pięknej skądinąd, etymologii jest pominięcie końcowego *-m*, które autor hipotezy potraktował jako przyrostek oznaczający zdrobnienie. Przed półwieczem znany egiptolog A. H. Gardiner wysunął inną frapującą teorię, zakładającą egipskie pochodzenie imienia *Mariam*, podobnie jak Aarona i Mojżesza. Widział on mianowicie w tym imieniu częsty w antroponimii egipskiej rdzeń *mrj* „kochać”. *Mariam* miałyby zatem znaczyć: „umiłowana” przez bóstwo, którego nazwa wypadła¹². Podobną tezę przedstawił wcześniej F. Zorell (*mrjt jm*, „Umiłowana przez Jahwe”) ¹³. Choć obaj rychło zarzucili tę etymologię z racji trudności fonetycznych¹⁴, jest ona ciągle powielana nawet w naukowych publikacjach¹⁵.

Jeśli potraktować ostatnią literę imienia jako rdzenną, wówczas otrzymamy prefigowaną formę pochodną od rdzenia *rjm*. Otóż w języku akadyjskim czasownik ten ma znaczenie „obdarować”; imię *Mariam* można by wówczas tłumaczyć: „dar (Boży)”¹⁶. Nie ma jednak potrzeby wyprowadzania tego imienia z akadyjskiego, gdyż w językach zachodniosemickich znany jest czasownik *rjm* lub *rwm* w znaczeniu „być wysokim”. Występuje on w dawnych toponimach biblijnych typu *Rāmāh*, *Mērōm* itp., a zwłaszcza w imionach osobowych jak Ab(i)ram, Achiram, Adoniram¹⁷. *Mariam* można zatem wyjaśnić jako „Wzniosła, Wywyższona”.

Taką interpretację spotykamy już w XVI wieku w Biblii wielojęzycznej z Alcalá, jak również u św. Piotra Kanizjusza¹⁸. Z czasem jednak ją zarzucono, ponieważ język hebrajski zna tylko czasownik *rūm* z pochodnym odeń rzeczownikiem *mārōm* „wyżyna”, podczas gdy imię *Marjām* domaga się rdzenia *rjm*. Dopiero odkrycie tekstów z Ras Szamra w języku bardzo bliskim starohebrajskiemu pomogło rozwiązać wiele problemów filologicznych Starego Testa-

¹⁰ Por. J. A. Knudtzon, *Die El-Amarna-Tafeln I*, Leipzig 1907, 609.

¹¹ A. Klawek, *Etymologia imienia Maria*, „Polonia Sacra” 1948, 176—184 (przedruk w: *Cate życie z Biblią*, Poznań 1982, 172—179).

¹² JAOS 56 (1936) 194n.

¹³ *Was bedeutet der Name Maria?*, ZKTh 30 (1906) 356n.

¹⁴ Zob. uwagi Spiegelberga w ZAW 38 (1920) 111 oraz notę samego Zorella w nowym wydaniu jego *Lexicon graecum NT*, Paris² 1931, kol. 798.

¹⁵ Ostatnio R. J. Burns, *Has the Lord spoken only to Moses? A Study of the Biblical Portrait of Mirjam*, Philadelphia 1987, 9n.

¹⁶ Tak np. Hebr. und aram. *Lexikon*, Leiden³—1974, kol. 601.

¹⁷ Przykłady podaje H. P. Stähli w art. *rūm* „hoch sein”, THAT II, 753n.

¹⁸ Zob. E. Vogt, art. *Maria* (Il nome di) w: *Enc. della Bibbia IV*, Torino 1970, kol. 956.

mentu. Okazało się, że w tym języku, zwanym „ugaryckim” od nazwy miasta Ugarit, istnieje nie tylko oczekiwana forma czasownika *rjm* w tym samym znaczeniu co w hebrajskim, ale także forma nominalna *mrjm* identyczna z imieniem *Marjam*, a znaczeniowo odpowiadająca hebrajskiemu *mārôm*. Mianowicie w mitologicznym cyklu Baala kilkakrotnie pojawia się nazwa siedziby boga burzy: jest nią „wyżyna Safonu” (*Marjamu Sapuni*)¹⁹. Pod względem gramatycznym jest to forma prefigowana substantivum typu *maqtal*, częsta w języku ugaryckim²⁰, ale znana także w Biblii hebrajskiej²¹.

Hans Bauer, który pierwszy odczytał teksty ugaryckie, wysunął przypuszczenie, że rdzeń *rjm* otrzymał w hebrajskim nowe znaczenie „pragnąć”, jakie ma w arabskim; wówczas imię *Mirjam* tłumaczyło by się jako „Upragniona”²². Nie ma jednak potrzeby uciekania się do takiej hipotezy, gdyż znaczenie „Wywyższona” dobrze oddaje intencje rodziców dziecka²³.

Na rzecz przypominanej tu etymologii przemawia też kontekst, w jakim imię to zjawia się w Biblii: wprowadzenie do „kantyku Miriam” (Wj 15, 21), który zdaje się zawierać aluzję do imienia prorokini²⁴. Ślady aluzji etymologicznych spotykamy także w Łukaszczej „ewangelii dzieciństwa Jezusa” (Łk 1—2)²⁵; wśród nich można widzieć nawiązanie do znaczenia imienia Maryi²⁶. Niezależnie od etymologii, jaka z czasem musiała się zatrzeć w świadomości ludu, rodzice izraelscy nadając imię *Mariam* swym córkom, myśleli przede wszystkim o wzorze osobowym, jaki stanowiła pierwsza prorokini Starego Testamentu, „wywyższona” darem Ducha Jahwe.

Lublin

KS. ANTONI TRONINA

¹⁹ KTU 1. 3 IV 38; 4 IV 19; 4 V 23; 5 I 11; por. też 83. 10 o zwycięstwie Anat nad mitycznym smokiem.

²⁰ Zob. S. Segert, *A Basic Grammar of the Ugaritic Language*, Berkeley 1984, 43.

²¹ Przykłady podaje np. W. Tyloch, *Gramatyka j. hebrajskiego*, Warszawa 1980, 113n.

²² *Die Gottheiten von Ras Schamra*, ZAW 51 (1933) 87 n. 2.

²³ Por. podobne znaczeniowo i formalnie imię jednego z żołnierzy Dawida: *Mibchar* „wybrany”, czy też lewickie imię *Kelal* „doskonały”.

²⁴ „... konia i jeźdźca jego rzucił w morze” *rāmāh bajjām*.

²⁵ Zob. R. Laurentin, *Traces d'allusions etimologiques en Luc 1—2*, „Biblica” 38 (1957) 4—12; Zekarjah, Jonatan, Eliszeba.

²⁶ Zwl. 1, 52: „wywyższył pokornych” (w przekładzie syryjskim *'arim* od rdzenia *rom*).